

7. Франк С. Свет во тьме. М.: Факториал, 1998. 256 с.

8. Франк С. Духовные основы общества. URL: <http://coolib.com/b/231472/read#t16> / (дата звернення: 12.11.2019).

9. Франк С. О предмете познания. *Душа человека*. СПб.: Наука, 1995. 665 с.

10. Хайдеггер М. Введение в метафизику. СПб.: НОУ – «Высшая религиозно-философская школа», 1998. 302 с.

11. Хомяков А.С. Сочинения богословские. *Полное собрание сочинений*. Т. 2. М.: Университетская типография, 1886. 450 с.

12. Шелер М. Положение человека в космосе. *Избранные произведения*. М.: Гнозис, 1994. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/sheler_m_izbrannye_proizvedeniya/5-1-0-883 / (дата звернення: 12.11.2019).

References

1. Aristotle (1983). *Polityka* [Policy]. *Sochinenija v 4 tomakh* [Works in 4 Volumes], Vol. 4. Moscow: Mysl' (in Russian).

2. Vinogradov V. (1999). *Istorija slov* [History of words.]. URL: <http://wordhist.narod.ru/sut.html> (in Russian). (Last accessed 12.11.2019).

3. Lossky N. (1991) *Usloviya absoljutnogo dobra: Osnovy jetiki; Harakter russkogo naroda* [Conditions of Absolute Good: The fundamentals of ethics; Character of the Russian people]. М.: Izdatel'stvo politicheskoy literatury. URL: <https://knigogid.ru/books/461880-usloviya-absoljutnogo-dobra/toread/> (in Russian). (Last accessed 12.11.2019).

4. Solovyov V. (1988). *Kritika otvlechennykh nachal* [Criticism of abstract principles] // *Sobranie sochinenij v 10 t.* Saint Petersburg. URL: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/istorija_russkaja/solovev_vladimir_sergeevich_sobranie_sochinenij_10/15-1-0-690 (in Russian). (Last accessed 12.11.2019).

5. Tolstoy L. *Anna Karenina* [Anna Karenina]. URL: http://az.lib.ru/t/tolstoj_lew_nikolaewich/text_0080.shtml (in Russian). (Last accessed 12.11.2019).

6. Toporov V. (1981). *Vedijское rtá- : k sootnosheniju smyslovoj struktury i jetimologii* [Vedic rtá- : to the relation of semantic structure and etymology. Etymology 1979]. Moscow. S. 139–156. (in Russian).

7. Frank S. (1998). *Svet vo t'me*. [The Light in Darkness]. Moscow: Factorial. 256 s. (in Russian).

8. Frank S. (1992). *Duhovnye osnovy obshhestva*. [Spiritual Foundations of Society]. URL: <http://coolib.com/b/231472/read#t16> (in Russian). (Last accessed 12.11.2019).

9. Frank S. (1995). *O predmete poznanija. Dusha cheloveka*. [On the Subject of Knowledge. The Soul of Human]. St. Petersburg: Nauka. URL: https://azbyka.ru/otechnik/Semen_Frank/dusha-cheloveka-opyt-vvedeniya-v-filosofskuyu-psihologiyu/ (in Russian). (Last accessed 12.11.2019).

10. Heidegger M. (1998). *Vvedenie v metafiziku* [Introduction to Metaphysics]. St. Petersburg: НОУ – «Vy'sshaya religiozno-filosofskaya shkola». 302 s. (in Russian).

11. Khomyakov A. (1886). *Sochineniya bogoslovskie* [Theological works]. Polnoe sobranie sochinenij. Moscow: Universitetskaya tipografiya. T.2. 450 s. (in Russian).

12. Scheler M. (1994) Selected Works [Izbrannye proizvedeniya]. Moscow: «Gnosis». Retrieved from [Electronic resource]: https://platona.net/load/knigi_po_filosofii/antropologija/sheler_m_izbrannye_proizvedeniya/5-1-0-883 (in Russian). (Last accessed 12.11.2019).

УДК 94(477):316.4“17/191”

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2019.24.3>.

Наталія Семергей

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії і суспільних наук,
Українська медична стоматологічна
академія, м. Полтава

ORCID: 0000-0002-3095-3131

Email: nsemergey@ukr.net

ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС ПРО РОЛЬ АРХЕТИПІВ У СТАБІЛІЗАЦІЇ КОНФЛІКТНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ В ІМПЕРСЬКУ ДОБУ

Анотація. Статтю присвячено аналізу досліджень новітньої українознавчої науки про місце та роль архетипів української ментальності в становленні національно-культурного відродження та розвитку української ідентичності у другій половині XIX століття. Архетипи розглянуто як першопочаткові структури колективного несвідомого нації, які представлені загальними ідеями, переживаннями, почуттями, сюжетами, образами, що визначають соціокультурні та релігійні традиції етносу. З'ясовано, що в сучасному українознавстві інтеграція методу аналізу архетипів у процес дослідження соціокультурного

та духовного аспектів розвитку українського суспільства є досить скромною, що значно контрастує із винятковою пізнавальною цінністю аналізу вітчизняної історії та подій під кутом зору архетипів та ментальності. Показано, що сучасні історики та суспільствознавці розглядають структурні компоненти архетипів української ментальності як чинники й основу національного руху та українського відродження, каскад подій якого сучасний історик Г. Касьянов хронологічно визначає від кінця XVIII до 90-х років XX століття. Водночас, вчені звертають увагу й на те, що державно-політичні та ідеологічні умови доби перебування українських земель у складі Російської та Габсбурзької імперій також чинили вплив на структуру українських архетипів, що спричинило деякі зміни української ідентичності, появу т. зв. малоросійської ідентичності та синдрому подвійної лояльності (Я. Калакура та ін.). Учені стверджують, що риси українського національного характеру (агрокультурність, індивідуалізм, толерантність, демократизм, волелюбність, миролюбність, нестабільність і суперечливість вдачі, брак колективної волі та національної солідарності та ін.) по-різному впливали на динаміку та характер націєтворчих процесів, відігравали роль як драйверів змін, так й чинили деструктивний вплив на націєтворчі процеси в імперську добу. Досліджено, що історики вважають, що саме в XIX столітті остаточно формуються такі першооснови української ідентичності як архетип рідного краю (агарно-виробничий, соціально-історичний, духовно-культурний), тріада української ментальності Дім-Поле-Храм, архетип соборності етносу тощо. Зроблено висновок, що дослідження архетипів української ментальності дає змогу виявити ідейне джерело тих духовних, національних та соціокультурних цінностей та смислів, що були поставлені в основі національно-культурного відродження в імперську добу. Більше того, архетипна верифікація сучасної державної політики на предмет її кореляції національній ідентичності українців є необхідною умовою успішності та ефективності новітнього державотворчого процесу.

Ключові слова: архетип, структура українських архетипів, українська нація, національна ідентичність, українське національно-культурне відродження, новітня історіографія.

Nataliia Semerhei

Ph.D. in History, Associate Professor,
Department of Philosophy and social studies,
Ukrainian medical stomatology
Academy, Poltava

HISTORIOGRAPHICAL DISCOURSE ON THE ROLE OF ARCHETYPES IN STABILIZATION OF THE CONFLICT DEVELOPMENT OF UKRAINIANS' NATIONAL IDENTITY IN THE IMPERIAL AGE

Abstract. The article is devoted to the analysis of modern Ukrainian researches about place and role of archetypes of Ukrainian mentality in genesis of national and cultural revival and development of the Ukrainian identity in the second half of the 19th century. Archetypes are studied as the source structure of collective unconscious national ideas, which are presented as common ideas, feelings, and stories, characters that determine social, cultural and religious traditions of ethnos. It has been found out, that within the framework of modern Ukrainian studies, integration of archetypical methodology with a research of social, cultural and spiritual aspects of development of Ukrainian society is rather slight but it considerably contrasts with the exceptional cognitive value of analysis on the domestic historical processes and events in terms of archetypes and mentality. It is shown that modern historians and social scientists identify the structural archetype components of Ukrainian mentality as factors and basis of national movement and Ukrainian revival. Modern historian G. Kasyanov determines a time frame for these events: the end of the 18th – 90s of the 20th century. At the same time, scientists pay attention to the fact that state, political and ideological conditions when Ukrainian lands were under Romanov and Habsburg Empires also influenced a structure of Ukrainian archetype. This fact caused some changes in Ukrainian identity, appearance of so called Little-Russians identity and syndrome of double loyalty (Y. Kalakura and others). Scientists consider that Ukrainian national peculiarities (agriculture, individualism, tolerance, democracy, love of freedom, peaceful nature, instability and inconsistency, lack of collective will and national solidarity) influenced the dynamics and character of state creative processes in different ways. These national peculiarities were driving force of changes and, at the same time, had destructive influence on state creative processes in imperial age. Historians believe that such fundamental principles of Ukrainian identity as archetype of motherland (agro-based production, social and historical, spiritual and cultural aspects) were formed exactly in the 19th century. In that period, such triad of Ukrainian mentality as House-Field-Temple, archetype of collegiality of ethnos and others has also emerged. The author comes to the conclusion that research of archetypes of Ukrainian mentality enables to find out the ideological source of those spiritual, national and social and cultural values and senses which became the basis for national and cultural revival in imperial age. Moreover, archetypical verification of modern public policy for the purpose its correlation to national, spiritual and cultural identity of the Ukrainians is of great importance for the progress and efficiency of modern state creative processes.

Keywords: archetype, modern historiography, national identity, structure of Ukrainian archetype, Ukrainian nation, Ukrainian national and cultural revival.

У наш час українське суспільство перебуває у пошуку тих національних цінностей та смислів, які виявляться спроможними стати основою соборного та суверенного націє- та державотворення. Значні зусилля політиків, громадського сектору, академічного істеблїшменту та діячів культури покладено на вівтар конструювання «національного проекту», власної життєвої філософії країни. Сьогоднішня гостра актуальність таких пошуків є свідченням динамічної фази українського націєтворення, модерну історію якого

було започатковано українським національно-культурним відродженням періоду перебування українських земель у складі імперій. У той час у середовищі інтелектуалів зароджується ідея національної держави, а їхня духовно-культурна, громадська, а згодом і політична ініціатива успішно закладає основи нового етапу державного будівництва.

Аналізуючи сутність, природу, зміст і цивілізаційний вимір українського національного відродження, його значення для становлення

української ідентичності вчені-українознавці порушують питання про джерела «пасіонарності» суспільства. Мова йде про те, звідки в тогочасних імперських, конфліктних, деструктивних та шовіністичних умовах українське суспільство здобуває снагу для широкого розвою національного руху. У пошуку відповідей на ці питання історики звертаються до методу аналізу архетипів, який дає змогу з'ясувати глибинні ідейні джерела національного відродження, пояснити звідки у суспільстві виникає певна телеологічна та аксіологічна система цілей та цінностей, а також осмислити первні тих загальних концептів, константних ідей та універсалій, які є інваріантними складниками українського світогляду. У сучасній етнології та етнополітології архетипи розглядаються як першопочаткові структури колективного несвідомого нації, які представлені загальними ідеями, переживаннями, почуттями, сюжетами, образами, що визначають соціокультурні та релігійні традиції національної спільноти. Така гносеологічна та методологічна база дає змогу багато в чому пояснити природу національного руху.

Поняття «архетип» запропоновано у філософській спадщині К. Юнга й на сьогодні набуло статусу міждисциплінарної категорії, хоча основи його вивчення були закладені у сфері психології [11]. Методологія аналізу націєтворення у контексті архетипів етнічної ментальності започаткована у працях таких зарубіжних вчених, як Б. Андерсен, Дж. Армстронг, Ю. Габермас, Е. Гелнер, Е. Гобсбаум, Л. Гумільов, К. Дойч, Т. Еріксен, М. Луїза, Дж. Лакофф, Е. Ненан, Е. Сміт, Д. Соколов та ін. Українознавчому осмисленню концепту «архетип» у зв'язку з українською культурою та ментальністю імперської доби присвячено порівняно небагато досліджень, більшість із яких – етнологічні, психологічні, історичні, соціологічні та філософські студії. Це наукові надбання таких українознавців, як А. Бичко, М. Грушевський, О. Гордійчук, А. Гуревич, О. Донченко, В. Ільченко, Я. Калакура, О. Когут, В. Кремень, С. Кримський, І. Лисий, М. Попович, О. Рафальський, Ю. Романенко, А. Сагайдак, О. Стражний, Д. Чижевський, М. Юрій та ін. Водночас, слід констатувати, що в сучасному українознавстві інтеграція методу аналізу архетипів у дослідження соціокультурного та духовного аспектів розвитку українського суспільства є досить скромною, що значно контрастує із винятковою пізнавальною цінністю аналізу вітчизняних історичних процесів та подій під кутом зору архетипів та ментальності.

Мета дослідження – проаналізувати та узагальнити вітчизняний українознавчий дискурс про роль архетипів у розвитку української національної ідентичності у XIX столітті. Зокрема, необхідно розкрити зміст та українознавчий контекст поняття «архетип», з'ясувати погляди українознавців на місце і роль архетипів української ментальності у подоланні конфліктів та протистоянні загрозам українського націєтворення в імперську добу.

Загалом поняття «архетип» є масштабною методологічною та міждисциплінарною категорією, яка дає змогу позначити та зрозуміти джерела «вихідних даних», основи національних образів, цінностей та ідентичності національної спільноти. В сучасних вітчизняних дослідженнях прослідковується розуміння архетипу як структурного складника менталітету нації. У дослідженні «Ментальний вимір української цивілізації» вчені стверджують, що «... у структурі менталітету, як ключової ознаки цивілізації, важливе місце посідає колективне несвідоме, яке найчастіше пов'язує з архетипами, тобто первинними природними образами, з властивими людині ідеями, переживаннями, почуттями; архетип становить собою сукупність загальних рис, сюжетів, образів, що визначають соціокультурні і релігійні традиції» [5, с. 86-87]. Поняттям «архетип» прийнято називати «архаїчно-міфологічні» образи, екзистенціали буття народу, інваріанти, досвід минулих поколінь, у яких свідоме і несвідоме виступає в єдності. Архетип – це те колективне несвідоме, яке є основою формування сучасної духовної та матеріальної культури [2, с. 15-16].

Важливо підкреслити, що архетип лежить у площині менталітету нації, а з-поміж його основних ознак називають: первинність, колективне несвідоме, універсальність, спадкоємність, образність, повторюваність, стійкість, символізм, апріорність, схематичність. Архетип – це те, що є передумовою майбутніх образів, їхньою схемою, а першообраз набуває дійсних характеристик тоді, коли проникає у свідомість та наповнюється матеріалом свідомого досвіду. Учені наголошують, що архетип належить до певної етнічності, у якій займає місце інваріантного архетипічного ядра. Прикладом архетипу, приміром, може бути людське уявлення про матір як первинне психологічне відчуття духовної єдності [5, с. 86-90; 1, с. 173]. Як бачимо, під архетипами розуміють колективно повторювані форми сприйняття і розуміння, що виконують роль організуючого принципу інтеграції колективного несвідомого у сферу соціальної свідомості [10, с. 324]. Структурно архетипи складаються із психічної першооснови, яка була властива певному етносу на початку його становлення та національного досвіду, певних подій, що чинили на етнос тривалий вплив, приміром сакральний або військовий [9, с. 204].

Важливо наголосити, що архетип є ментальним феноменом, адже він характеризує несвідомі ознаки людини. Більше того, архетип пов'язує із пізнанням цілісної психіки суб'єкта. Архетип як імпліцитний першообраз (що репрезентується образами Матері, Свободи, Батьківщини тощо) забезпечує трансляцію національної культури, дає змогу зберегти її першообразність та історичність [4, с. 10]. Українські архетипи виявляють себе як символи у міфах, казках, прислів'ях, приказках, обрядах і традиціях.

Структуру та зміст українських архетипів, насамперед, становить ідея цілісності, яка репрезентує єдність світу, діалектичний зв'язок тілесного та духовного, матеріального та ідеального [8, с. 91]. На думку одного з корифеїв інтеграції методу аналізу архетипів до процесу вивчення українського історичного процесу С. Кримського, ідея цілісності як універсуму властива українській ментальності у тріаді Дім – Поле – Храм. Дім означає святе докілья людини, її нішу в Універсумі. Поле – життєвий топос людини, поле життя, простір розвитку. Храм – сакральність, святині етносу, його єдність і цілісність у категоріях земного та небесного [7, с. 274]. Тріада відповідає ідеї соборності української нації, наукове та духовне обґрунтування якої запропонували інтелектуали українського національного відродження.

На думку сучасного вченого О. Гордійчука, серед засадничих архетипів української ментальності пріоритетне місце займають такі, як архетип Землі (споконвічно високий рівень довіри до Землі, глибокий емоційний зв'язок із природою, антеїзм як відчуття спорідненості із Землею тощо); архетип особистої свободи (волелюбність духу нації, життя за принципом «у кожного своя доля і свій шлях широкий», власна ініціатива, неприйняття нав'язаного авторитету та сприйняття легітимізованого влади тощо); архетип Матері (визнання провідного місця жінки в родині, шанобливе ставлення до Матері, прагнення захищати Батьківщину, шанування свята Покрови); архетип Долі (визнання Долі як визначальної сили, ірраціонально-героїчні вчинки в екстремальних умовах та пасивність у повсякденні); архетип домінування минулого над майбутнім (надмірний романтизм, міфологізація та героїзація минулого) та інші [2, с. 17].

Аналізуючи роль архетипів у розгортанні національно-культурного відродження XIX століття, історики звертають увагу на те, що архетипи є фундаментом менталітету за схемою архетип – культура – менталітет. Відтак архетип виконує роль першооснови духовного життя, формує константні моделі менталітету на рівні певної цивілізації, дедалі частіше впливає на суспільно-політичне життя та повсякдення нації. До української ментальності, на думку сучасних вчених, належать такі архетипи, як героїзація минулого, його домінування над сучасним, ідеалізація старовини, відчуженість від влади, архетип долі, пошуку справедливості та вічної правди. Підставою формування системи національних цінностей виступає історичний досвід колективної діяльності членів етносу (етнофорів). Мова йде про форми господарської діяльності, особливості сімейного життя, правила поведінки, ведення справ, риси народної художньої культури тощо [5, с. 94, 97].

У сучасному українознавчому дискурсі досить обґрунтованим видається положення про те, що для розвитку та піднесення національного руху в добу модерного відродження, успішного протистояння

шовіністичним конфліктам, які спіткали українство у XIX столітті, виняткове значення становив зміст та демократична природа українських архетипів. Історики та суспільствознавці розглядають структурні компоненти архетипів української ментальності як чинники й основу національного руху та українського відродження, каскад подій якого сучасний історик Г. Касьянов хронологічно визначає від кінця XVIII до 90-х років XX століття [6; 3]. Мова йде про те, що наявність у структурі архетипів таких складників як прагнення до свободи, демократизм та героїчність відіграла позитивну роль у готовності українців до сприйняття ідеї національного відродження.

Крім того, історики звертають увагу на діалектичну роль українських архетипів у заснуванні національного руху в імперську добу. З одного боку, загостреність відчуття свободи та прагнення до незалежності у пасіонарів (діячів культури, інтелектуалів, «будителів») викликали до життя національне відродження. З іншого, – популяризація та зростання масштабів українського руху дало змогу «активізувати» відповідні архетипи свободи та боротьби за вільну державу серед більшості населення, завдяки чому українське національно-культурне відродження здобуло широкий соціокультурний та ідейно-духовний контекст [5, с. 319].

Водночас вчені звертають увагу й на те, що державно-політичні та ідеологічні умови доби перебування українських земель у складі Романівської та Габсбурзької імперій також чинили вплив на структуру українських архетипів, що спричинило деякі зміни української ідентичності, появу т. зв. малоросійської ідентичності та синдрому подвійної лояльності. Українці в умовах негативної проєкції російської та австрійської (польської) культур, змушені були переймати та інтерналізувати їхні культурні образи, зокрема, комплекс неповноцінності (культурної, цивілізаційної, моральної). Найпоширенішою проєкцією з російського боку стали образи «хитрого малороса», простакуватого, неосвіченого та шахраюватого, а також образ «хохлацької галушки». Це значно змінювало структуру архетипів. Така ситуація паралізувала інтенціональність та породжувала терпимість до приниження [5, с. 132, 134, 281].

Загалом в сучасному українознавстві прослідковується дуалістична позиція щодо впливу українських архетипів на процес національного відродження та творення нації. Учені стверджують, що риси українського національного характеру (агрокультурність, індивідуалізм, толерантність, демократизм, волелюбність, миролюбність, нестабільність і суперечливість вдачі, брак колективної волі та національної солідарності та ін.) по-різному впливали на динаміку та характер націєтворчих процесів, відігравали роль як драйверів змін, так й чинили деструктивний вплив на націєтворчі процеси в імперську добу. Водночас, історики вважають, що саме в XIX столітті остаточно формуються такі першооснови української ідентичності, як архетип рідного краю (аграрно-виробничий, соціально-історичний, духовно-

культурний), триада української ментальності Дім-Поле-Храм, архетип соборності етносу тощо. Важливо підкреслити, що дослідження архетипів української ментальності дає змогу виявити ідейне джерело тих духовних, національних і соціокультурних цінностей та смислів, що були поставлені в основі національно-культурного відродження в імперську добу. Більше того, архетипна верифікація сучасної державної політики на предмет її кореляції національної ідентичності українців є необхідною умовою успішності та ефективності новітнього державотворчого процесу.

Як бачимо, місце і роль українських архетипів у розв'язанні й подоланні конфліктного розвитку національної ідентичності в імперську добу визначальне. Українознавчий дискурс свідчить, що архетипи як колективне несвідоме, насамперед, забезпечили наявність ідеї національного відродження, обумовили формування ідейної, смислової та ціннісної готовності українців до участі в національному русі за власне націє- та державотворення. Завдяки тому, що ідеї свободи, соборності та демократизму були іманентними, природними для українського (архетипно зумовленого) середовища, національно-культурне відродження народу отримало необхідну основу. «Колективний дух», «загальний розум» та «пасіонарність» тогочасних духовних і культурних лідерів актуалізували та реалізували ідею національного відродження як критерій виживання нації в умовах імперського панування, запропо-нували уявлення про цілісний образ України і життєстверджуючу життєву проукраїнську позицію. Більше того, архетипи стали постачальниками ціннісно-смислової основи національного руху, забезпечили його сукупністю цінностей (соборність, демократія, свобода, цінність минулого та романтизм тощо). У той же час, імперські умови, в яких відбувався національний рух, чинили й зворотній, деструктивний вплив на структуру та зміст українських архетипів. Він поповнився такими складниками, як толерантність до приниження, почуття страху перед винищенням, психологічна маргінальність тощо. Проте спільною для вчених є українознавча теза про те, що саме українські архетипи забезпечили інтенціональність і готовність, рішучість і колективну волю українців у боротьбі проти імперського панування та колоніальної конфліктизації українського соціуму, які знайшли свій вияв у започаткуванні широкого українського руху національно-культурного відродження. Підготовлене дослідження є одним із перших оглядів інструменталізації українознавством методу аналізу архетипів у дослідженні проблем українського націєтворення. Проведене дослідження дозволяє позначити коло проблем джерельних основ українського етосу, що значно сприятиме осягненню природи та сутності українського історичного процесу.

1. Бондаренко О. В. Українська національна ментальність та освітня культура : точки стикання. *Гуманітарний вісник ЗДІА*. 2008. Вип. 34. С. 173–180.

2. Гордійчук О. О. Архетипи української ментальності : соціально-філософський аналіз. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2010. Вип. 1 (84). С. 15–19.

3. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія. К. : Либідь, 2001. 334 с.

4. Євтушенко І. В. Архетип як універсальна категорія. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 2018. Vol. 3 (7). P. 9–13.

5. Калакура Я. С., Рафальський О. О., Юрій М. Ф. Ментальний вимір української цивілізації. К. : Генеза, 2017. 560 с.

6. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. К. : Либідь, 1999. 352 с.

7. Кримський С. Б. Архетипи української ментальності. Дім – Поле – Храм. *Проблеми теорії ментальності* / відп. ред. М. В. Попович. К. : Наукова думка, 2006. С. 273–299.

8. Міщенко М. М. Українські національні архетипи : від колективного несвідомого до усвідомленої національної ідентичності (до актуальності методології архетипічного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Філософія. Філософські перипетії*. 2014. № 1130. Вип. 51. С. 90–94.

9. Сагайдак А. Н. Архетипи колективного бессознательного в українській культурі. *Вестник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2008. Вип. 5. С. 204–207.

10. Семергей Н. В. Архетипи української нації та розвиток ідеї цілісної освіти. *Київські філософські студії : матеріали наук. конф., Київ, 16-17 травня 2019 р. / за заг. ред. Р. О. Додонова*. К. : Київ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2019. С. 323–325.

11. Юнг К. Г. Архетип и символ. М. : Ренессанс, 1991. 300 с.

References

1. Bondarenko O. V. (2008). *Ukrayinska nacionalna mentalnist ta osvityna kultura: tochky stykannya* [Ukrainian national mentality and educational culture: points of contact]. *Gumanitarnyj visnyk ZDIA*. Vyp. 34. S. 173–180 (in Ukrainian).

2. Gordijchuk O. O. (2010). *Arxetypy ukrayinskoji mentalnosti: socialno-filosofskij analiz* [The archetypes of the Ukrainian mentality: a socio-philosophical analysis]. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Filozofski nauky*. Vyp. 1 (84). S. 15–19 (in Ukrainian).

3. Donchenko O., Romanenko Yu. (2001). *Arxetypy socialnogo zhyttya i polityka (Glybynni regulyatyvy psyhopolitychnogo povsyakdennya)* [Archetypes of Social Life and Politics (Depth Regulations of Psychopolitical Everyday Life)]. Kyiv: Lybid. 334 s. (in Ukrainian).

4. Yevtushenko I. V. (2018). *Arxetyp yak universalna kategoriya* [Archetype as a universal category]. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. Vol. 3 (7). S. 9–13 (in Ukrainian).

5. Kalakura Ya. S., Rafalskyj O. O., Yuriy M. F., 2017. *Mentalnyj vymir ukrayinskoji cyvilizaciji* [The mental dimension of Ukrainian civilization]. Kyiv: Geneza. 560 s. [in Ukrainian].

6. Kasyanov G. (1999). *Teoriyi nacyi ta nacionalizmu* [Theories of nation and nationalism]. Kyiv: Lybid. 352 s. (in Ukrainian).

7. Krymkij S. B. (2006). *Arxetypy ukrayinskoji mentalnosti. Dim – Pole – Xram* [Archetypes of Ukrainian mentality. House – Field – Temple]. *Problemy teorii mentalnosti / vidp. red. M. V. Popovych*. Kyiv: Naukova dumka, S. 273–299 (in Ukrainian).

8. Mishhenko M. M. (2014). *Ukrayinski nacionalni arxetypy: vid kolektyvnoho nesvidomogo do usvidomlenoyi nacionalnoyi identychnosti (do aktualnosti metodologiyi arxetypichnogo analizu)* [Ukrainian national archetypes: from the collective unconscious to the conscious national

identity (to the relevance of the methodology of archetypal analysis)]. *Visnyk Xarkivskogo nacionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Filosofiya. Filosofski perypetiyi*. № 1130. Vup. 51, S. 90–94 (in Ukrainian).

9. Sagajdak A. N. (2008). *Arhetipy kollektivnogo besoznatelnogo v ukrayinskoji kulture* [Archetypes of the collective unconscious in Ukrainian culture]. *Vestnik ONU imeni I. I. Mechnikova*. Vyp. 5, S. 204–207 (in Ukrainian).

10. Semergej N. V. (2019). *Arxetypy ukrayinskoji nacyi ta rozvytok ideyi cilisnoyi osvity* [Archetypes of the Ukrainian nation and the development of the idea of holistic education]. *Kyyivski filosofski studiyi : materialy nauk. konf., Kyiv, 16–17 travnya 2019 r. K.*: Kyiv: un-t imeni Borysa Grinchenka, S. 323–325 (in Ukrainian).

11. Jung K. G. (1991). *Arhetip i simvol* [Archetype and symbol]. Moscow. Renessans, 300 s. (in Russian).

УДК 908(477):001.8:165

Тамара Усаценка

доктор педагогічних наук, Академія праці,
соціальних відносин і туризму, м. Київ

ORCID: 0000-0002-7827-236X

Email: tamaraysatenko@gmail.com

Галина Усаценка

кандидат філологічних наук, доцент, Інститут філології
Київського національного університету ім. Т.Шевченка

ORCID: 0000-0003-0419-9590

Email: galyna.usatenko@gmail.com

УКРАЇНОЗНАВЧІ ВИМІРИ ПАРАДИГМАЛЬНИХ ЗМІН У НАУКОВІЙ МЕТОДОЛОГІЇ

Анотація. У статті досліджуються гуманістичні, гуманітарні, гуманітаристичні парадигми науки українознавства крізь призму наукової методології в умовах зрушення природничо-наукової гносеологічної методології і утвердження культурно-антропологічної парадигми епістемології. Проаналізовано загальнонаукові, власне українознавчі методи творення і розвитку класичного, некласичного типу науки гносеологічної методології у співвідносності із множинними суспільно-політичними, історико-мовознавчими, господарсько-виробничими, повсякденними та іншими цінностями культури модерну і постмодерну. Наука, що стала нині домінантою цивілізації, розглядається з позиції теорії пізнання – зовнішнього, фактологічного, об'єктивного, переважно предметного пізнання у природничо-науковій парадигмі гносеологічної методології та знання (відання) внутрішнього, на основі чого виокремлюється суб'єктивний світ людини (людиновимірний, раціональний, ірраціональний), що творить наукову епістемологічну методологію. Постнекласичний тип українознавчої науки розглянуто у просторі культурно-антропологічної парадигми епістемологічної методології. Відзначається, що збереження та оновлення в українській діаспорі, серед світового українства традиційної української культури, етнічної, національної ідентичності розширює досвід входження особистості в іншомовне середовище, іншу культуру, що важливо в сучасних умовах освітньої та культурної мобільності, глокалізаційних вимірів. Також увага у статті акцентується на «розкодуванні» термінологічної системи, зокрема багатозначності українознавства, в семантиці якого закладається наскрізна ідея новоєвропейської науки – наближення об'єктивності та суб'єктивності.

Ключові слова: українознавство; наукова методологія; епістемологія; типи науки: класичний, некласичний, постнекласичний; науково-природничі; культурно-антропологічна парадигма.